

paloznak

Feladó: "Pócsik Andrea" <pocsik66@axelero.hu>
 Címzett: "hivatal" <paloznak@axelero.hu>
 Elküldve: 2005. július 18. 8:30
 Tárgy: Filmkultúra Arcok Kamerával a törvénysértések ellen

Pócsik Andrea Kamerával a törvénysértések ellen

Beszélgetés Zelimir Zilnik szerb filmrendezővel

Zelimir Zilnik
70 KByte

Zelimir Zilnik, a híres szerb filmrendező gazdag életművében több olyan dokumentum- vagy játékfilmet találunk, amely témaválasztásából, szemléletmódjából, fogalmazásmódjából eredően óriási port vert fel. Már Tito idején készített olyan alkotásokat, amelyeknek bemutatása nem maradt következmény nélkül: a hetvenes években rövid időre el is kellett hagynia Jugoszláviát. Az ellenzéki szerepről a Milosevic-rezsim idején sem mondott le, nyíltan szembefordult a nacionalista, fasisztoid rendszer ideológiájával. (Segítségével jött létre Szerbia legradikálisabb – és egyik legnépszerűbb – tévécsatornája, a B92 Belgrádban.) Zilnik legújabb filmjében is alapvető emberi jogok megsértése ellen emelte fel szavát. Nem aktivista filmet készített: egyszerű, tiszta fogalmazásmóddal mesélt tragikus emberi sorsokról, a szerb háború következményeiről, az emigrációval kapcsolatos, égetően fontos, megoldásra váró problémákról. A *Kenedi visszamegy* (*Kenedi se vraca kuci*, 2003) című filmet 2004 decemberében a VERZIÓ Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztivál mutatta be a Toldi Moziban. (A filmről két folyóiratban is olvashattak: Bori Erzsébet: Kinézni a fejünkből – Filmvilág, 2005/3 és Bori Erzsébet: Földönfutók – Amaro Drom, 2004-2005/12-1.) A szerzővel leginkább a film hatásairól, az általa elindított folyamatokról beszélgettünk. A dolog érdekessége, hogy Zilnik alkotását nem kísérte aktivista kampány, mégis számos olyan vetítésre került sor, amely befolyásolta a jogsértések megítélését.

Nem a Kenedi visszamegy című filmje volt az első, amely bizonyos értelemben lavinát indított el, óriási vitákat váltott ki. Önt Magyarországon a fekete filmnek nevezett jugoszláv újhullám egyik legmarkánsabb képviselőjeként ismerik. Mely filmek voltak azok, amelyeknek hatásaira a "legszívesebben" emlékezik vissza?

Az egyik ilyen filmemet 1968 őszén forgattam, Karl Marx egyik műve alapján (*A Rani Radovi / Early Works*, magyarul a *Korai művek* c. film 1969-ben elnyerte a Berliini Filmfesztivál Aranymedve Díját - P. A.). A prágai események és a diáklázadások hatására fogalmaztam meg csalódásaimat a szocializmusról, kétségeimet a társadalom átalakítását illetően. A mozibemutatóra 1969-ben került sor. Két hónap múlva Tito levettette a műsorról: bírósági pert indítottak ellenem. Az eljárás és a film óriási ideológiai vitákat robbantott ki, rengeteget írtak róla a sajtóban.

Hogyhogy nem előzetes cenzúrával próbálták megakadályozni a filmben megfogalmazott gondolatok terjesztését?

Korai művek
111 KByte

Ez Jugoszláviában is szokatlan esetnek számított: ez volt az első, filmrendező ellen indított per.

Később rövid időre el is kellett hagynia hazáját. De aztán visszatért. Tito halálát, az azt követő változásokat már otthon élte meg, és az ellenzékiiséget nem adta fel a Milosevic-rezsim kialakulása előtt és alatta sem.

Erről szintén van egy érdekes történetem. A nacionalista rezsim kezdetén minden történelmi esemény különös színezetet kapott, hogy a populista ideológiát alátámaszthassa. 1993-ban elhatároztam, hogy készítek egy filmet ezzel kapcsolatban, a címe: *Tito's Second Time Among the Serbs* (*Tito másodszorra a szerbek között / Tito Po Drugi Put Medju Sbrima*) volt, s kifejezetten provokációnak szántam. Az utcán forgattunk egy részt, a színészek, statiszták, a korszakot idéző egyenruhákat viselték. Ebben a jelenetben Tito megérkezik a mennyországból, hogy népéhez intézze intelmeit. Egészen szürrealisztikus jelenet lett: az emberek köréje gyűltek, elkezdtek vele beszélgetni: néhányan kérlelni kezdték, jöjjön vissza, többen vádakkal illették. Óriási vita tört ki Tito szerepéről, a párt megítéléséről. Néhány órás forgatás után annyian gyűltek körénk, hogy leállt a forgalom. Ekkor megjelentek a rendőrök: letartóztattak engem és az operatőrt. Bevittek a rendőrségre, elvették a kameránkat, azt hittem, a filmet is megsemmisítik. De fél óra múlva megjelent a Titót játszó színész és felelősségre vonta őket: "Elvtársak, miért nem engedik ki a stábot, még nem fejeztem be az interjút?!" A rendőr a cellánkhoz sietett: "Tito ideges, igyekezzenek, fejezzék be az interjút..." Kiengedtek minket, be is tudtuk fejezni a forgatást. Mire a vágással, az utómunkálatokkal végeztünk, már híre ment a filmnek. Először egy baráti vetítést szerveztünk, de rögtön utána műsorra tűzte egy (ellenzéki szemléletéről ismert) mozi, ahol naponta tíz, szinte teltházassal vetítést tartottak. A filmnek óriási visszhangja lett: a médiában parázs viták alakultak ki Titóról, történelmi szerepéről. 1994 elején erősen befolyásolta a közhangulatot...

Mindig a választott téma, a megközelítés módja és az adott politikai viszonyok határozzák meg a film további sorsát. Szándékosan választ ilyen ellentmondásos megítélésű tárgyat?

Soha nem gondolok előre a hatásokra, mindig az adott téma érdekel. A *Kenedi* ... esetében például egyáltalán nem vártam, hogy ekkora figyelmet von majd magára. Igazából nem is terveztem ennek a problémának a megfilmesítését. 2001 őszén Újvidéken találkoztam sok-sok (leginkább) roma családdal, akik kénytelenek voltak visszatérni Szerbiába. Már a háború kezdete óta, legalább tíz éve külföldön éltek. Gyermekeik már nem beszéltek szerbül, hiszen külföldön születtek, vagy ott jártak iskolába, ezért Szerbiába visszatérve nem tudják folytatni a tanulmányaikat. Az egyazon nyelvet beszélők külön csoportokat alkottak. Mindannyian nagyon magányosnak és idegennek érezték magukat, pokolian el voltak keseredve. Amikor tudomást szereztem arról a kitoloncolási folyamatról, amely Németországban zajlott, elhatároztam, hogy teszek valamit, megpróbálok segíteni rajtuk. Felhívom rájuk a figyelmet médiában, mert egyetlen cikk, riport sem foglalkozott velük, sem az újságokban, sem a televízióban.

Homogén menekültcsoport volt, tehát az ország egy bizonyos részéről származtak eredetileg?

Nem, az ex-Jugoszlávia legkülönbözőbb pontjairól.

De mindannyian romák voltak?

Azok, akikkel Újvidéken találkoztam, igen. De aztán elhatároztam, hogy kimegyek a repülőtérre, hogy beszélgethessek más menekültekkel.

Tito másodszorra a szerbek között

80 KByte

Hetente néhány ilyen repülőjárat érkezett, de mivel sem a rendőrség, sem a repülőtéri információ nem tudott felvilágosítást adni, elég sok időt eltöltöttünk ott. Időnként érkezett egy-egy igencsak elkeseredett menekültcsoport. Teljesen össze voltak zavarodva, nem volt elég pénzük, és arra vártak, hogy a barátaik, rokonaik értük jöjjenek. Először tehát csak a nyilvánosság elé akartam tární az ügyet: Újvidéken van egy rádiónk, a Multiradio, amely a kisebbségi nyelveken sugároz (román, magyar, horvát, stb.) és itt vitafórumokat kezdtünk szervezni. Ezeken a beszélgetéseken aztán kiderült, hogy a kormányunk (valószínűleg erős külső nyomásra) aláírt egy egyezményt a nyugat-európai államokkal, hogy visszafogadja a menekülteket. Tehát mindazok, akiknek nem volt állandó lakhelyük, vissza kellett térjenek. De érdekes módon, a kitoloncoltak közül szinte mindenki roma volt. Vajon miért? Mert ebben a procedúrában számos törvényt megsértettek. Legfőképp a gyermekek jogairól szóló határozatot, amely kimondja, hogy egyetlen gyermeket sem lehet megfosztani az általa legjobban beszélt nyelven folyó oktatás lehetőségétől. Ezért jogsértő a német, francia, olasz iskolákból eltávolítani a menekültek gyermekeit. Azzal azonban tisztában vannak a külföldi hatóságok, hogy ha ezt a romákkal teszik meg, senki nem fogja bíróság elé vinni az ügyet, mert nekik nincs rá pénzük, nincsenek kapcsolataik. Tehát ez megint csak a cigányok ellen megnyilvánuló rasszizmus egyik formája volt. 2002-ben, a nyilvános viták után elkezdtük feldolgozni az addig leforgatott anyagot. És mivel nagyon erősnek találtam, elhatároztam, hogy készítek belőle egy 75 perces filmet. Különösen érdekessé tette a filmet, hogy számtalan provokatív vitafórumot rendeztünk, amelyekre meghívtuk a követségeket. Nyilvánvalóvá vált, hogy számos embertelen intézkedés történt. Egyszer érkezett hozzám Újvidékre egy delegáció az Európai Tanácstól, amikor a filmet vágtam. Elmondták, hogy tudomást szereztek a forgatásról és arról is, hogy számos provokatív részt tartalmaz az anyag. Egyszerűen nem hitték el, hogy a menekültek ilyen rossz körülmények között élnek. Ekkor elkísértem a delegációt egy tucát családhoz, hogy maguk is meggyőződhesse a kitoloncoltak életkörülményeiről. Mivel a menekültek jól beszélték a nyugat-európai nyelveket, tudtak kommunikálni a küldöttséggel – a brüsszeli szociológusok, emberjogi aktivisták megdöbbenek, amikor látták a katasztrofális állapotokat. A delegáció írt egy hetven oldalas jelentést és szétküldte az érintett országokba, hogy állítsák le a további deportálást. Ezután, a film befejezéséhez közeledve, 2003 tavaszán a Zöld Párt tagjaiból álló küldöttség érkezett Németországból Szerbiába, ismét azzal a céllal, hogy elemezzék a kitoloncolás következményeit, és hogy meg tudják akadályozni a további intézkedéseket. Ez egy nagyon fontos emberekből álló delegáció volt, köztük volt például Claudia Roth, aki a párt emberi jogi szervezetének főtitkára. Ők is kapcsolatba léptek családokkal, gyerekekkel, és nagyon megrázta őket, amiket tapasztaltak. Ezért megkértek, hogy menjek el Németországba, tartsak egy 15 előadásból álló vetítéssorozatot különböző városokban, és próbáljam meg elmagyarázni, mennyire embertelen ez a folyamat. 2003 nyarán megszerveztük ezt a körutat, és azt tapasztaltam, hogy a német helyzet meglehetősen összetett. A legfontosabb tényezője, hogy a populista ideológiát terjesztő – leginkább jobboldali – pártok és a szociáldemokraták szorgalmazzák ezeket a kitelepítéseket, mégpedig nem kifejezetten gazdasági okokból. Pusztán demonstrálni akarják, ők mindent megtesznek a német állampolgárok nyugalmaért, hogy a választóik érezzék, valóban a helyi lakosság érdekeit képviselik. Még egy fontos dolog történt a filmmel: 2003 nyarán Budapesten volt egy találkozó 11 közép-európai ország részvételével, amelyet a Világbank és Európai Unió szervezetek hívtak életre, és egyes alapítványok (mint például a Soros Alapítvány) szponzoráltak. Itt született meg a Roma Évtized elindításának ötlete: ez a roma szervezetek és oktatási, munkahelyteremtő programjaik bővítését, támogatását tűzte ki célul. Felkértek, hogy minden résztvevő országnak készítsünk egy másolatot a filmről: Így térültek meg a forgatás költségei (egyébként low budget film volt).

Kenedi visszamegy
114 KByte

De a filmet ezután "kézről-kézre" adták a legkülönbözőbb rendezvényeken. Számos fesztivál programjában szerepelt.

Igen, ezután fesztiválszervezők is elkezdtek keresni, és világszerte bemutatták. Szerbiában is forgalomba került, és műsorra tűzték különböző kisebb televíziós csatornák, természetesen a belgrádi B92 is. Így sokkal nagyobb visszhangja lett, mint amit vártam, rengeteget írtak is róla a szerb médiában. A legfontosabb hozadéka ennek az volt, hogy tisztázódott: ezek a kitelepített emberek nem bűnözők, hanem az áldozatainak a válságos helyzetnek. Tehát azokon a helyeken, ahol ezek a családok megpróbáltak letelepedni, nem úgy fogadták őket, mint visszatoloncolt emigránsokat, akik valamilyen törvényellenes dolgot műveltek. Ráadásul a film fiatal hőseit úgy mutattuk be, ahogyan nem szokás: egyértelmű, hogy okos, intelligens, tanult fiatalember, akik több nyelven beszélnek, stb. Nem kis öröm volt látni fiatal barátaink büszkeségét: boldoggá tette őket, hogy valaki egyáltalán szóba áll velük, figyel rájuk, hiszen vittük őket számos vetítésre, beszélgetésre. Ami elkésért, hogy a szerb kormány nem tett semmit, nagyon visszafogottan, mondhatni ellenségesen viselkedett. Meg lehetett volna találni a módját annak, hogy segítsék ezeket a fiatalokat visszajutni. A nyugat-európai emberek egyszerűen nem értik: ezek a menekültek – különösen a gyerekek, fiatalok – már kettős identitásúak lettek, amelyek közül az egyik természetesen a befogadó országhoz kötődő identitás. Pokoli veszélyes, ha brutálisan kirúgják őket a kulturálisan, nyelvileg második identitásukat nyújtó országból, anélkül, hogy esélyük lenne gyökeret eresztetni ott. De a mi kormányunk – mint a legtöbb posztoszocialista országé – inkább a jobboldali politikusokkal keresi a kapcsolatot, ami ebben az esetben is buta, terméketlen dolog.

Ezt a kettősséget és gyökértelenséget erős, drámai helyzetekkel sikerült a filmben bemutatni. A főhős személyisége, alkata kiváltképp alkalmas volt erre a szerepre. Nehéz volt megtalálni a megfelelő fiatalembert?

Sokáig válogattunk a jelöltek között, mert a főhőst természetesen a kitoloncoltak között kerestük, méghozzá olyat, aki el tudja játszani, hogy a repülőtéren várja a rokonait. Így találtuk meg Kenedi Hassanit. Ez a fiatalember a németen kívül több nyelven is beszél: cigányul, albánul, törökül, tehát mindenkivel tudott kommunikálni. Ő tényleg a bátyjára várt, aki nem érkezett meg a forgatás során, de azóta már a mamájukkal együtt mindannyian Újvidéken élnek.

Volt-e a filmnek az eljárás megítélésében elért változáson, a figyelemfelkeltésen túl egyéb hatása is?

Több olyan vetítés volt Németországban, amelyen részt vettem, és úgy sejtem, ez hatott is bizonyos folyamatokra: Észak-Rajna-Vesztfáliában, Berlin környékén leállították a kitoloncolásokat. De épp nemrég olvastam az újságban, hogy a kormányban bekövetkezett változások miatt ezek a kitoloncolások nyáron újrateleződnek. Volt azonban egy érdekes vetítés Luxemburgban, ahol egészen más helyzet állt elő. Egy kb. 4000 muszlim menekültből álló csoport él ott, akik szintén a kitoloncolásokra készültek. Montenegróból származnak – jól ismerem azt a környéket, mert sokat forgattam arrafelé – kifejezetten módos emberekről van szó, szép, nagy házaik voltak Dél-Szerbiában. Sokat beszélgettünk arról, hogy hazatérésük esetén milyen problémáik lehetnek. Elmondták, hogy az idősebbek szívesen visszatelepülnének, a fiatalok azonban maradni akarnak, hiszen jobban beszélnek németül, franciául, és szívesen folytatnák az elkezdett tanulmányaikat. Mihez kezdenének a hegyek között, a földeken? Megfogalmaztak egy beadványt, közben jókat derültünk. Láttam lelki szemeim előtt, amint az idős muszlimok és a luxemburgi miniszterek teljes egyetértésben ölelgetik egymást...De tényleg megoldódtak a problémáik. Bár hozzá kell tennünk, ez különleges helyzet volt: Luxemburgban a népesség negyven százaléka bevándorló.

(Az interjú 2005. májusában készült.)